

Carl Moes ligtale på Harboøre i 1893

**Opgave i valgfaget: Teologiske stridigheder i det nittende århundrede
Forårssemesteret 2021**

Chris Lindeskov Rasmussen, sxw532

Vejleder: Anders Holm

Afleveret: 30.05.2021

Antal tegn ekskl. forside og bibliografi: 28.698

Indhold

- 1 Indledning og præsentation af opgaven
- 2 Historisk baggrund
 - 2.1 Teologiske strømninger i det 19. århundrede
 - 2.2 Indre Mission
 - 2.3 Kirkelivet på Harboøre
 - 2.4 Ulykken og reaktionerne
- 3 Analyse af Moes prædiken
 - 3.1 Kildekritik: Hvad er den rigtige Moe-prædiken?
 - 3.2 Opbygning og form
 - 3.3 Indhold og hensigt
 - 3.4 Hvorfor var reaktionerne så voldsomme?
- 4 Vurdering: Ramte Cavling plet?
- 5 Konklusion
- 6 Bibliografi

1 Indledning og præsentation af opgaven

I 1893 druknede 26 fiskere fra Harboøre i en frygtelig storm. Det skyllede ind med sympatierklæringer og støttekroner fra det ganske kongerige, og da de første 14 skulle begraves, stod pressen naturligvis klar. Men snart blev sympati afløst af raseri, da ikke mindst Politikens journalister gav hele landet indblik i, hvordan en ligtale så ud i det mørke Nordvestjylland, når den holdtes af en Indremissionspræst. Pastor Carl Moe talte stærkt om omvendelse, fortabelse og fordømmelse, og snart var de fleste danske medier tillige med væsentlige, kirkelige røster klar med fordømmelsen af præsten. Harboøresagen blev på flere måder et vendepunkt for Indre Mission, og helt frem til i dag er både bevægelsen og ikke mindst folks opfattelse af den præget af denne tale og den efterfølgende debat.¹ Men hvad var baggrunden for at holde en ligtale af denne karakter? Hvad sagde Carl Moe egentlig i talen? Og hvorfor blev reaktionerne så voldsomme – og var de i det hele taget berettigede? Disse spørgsmål vil nærværende opgave beskæftige sig med.

Problemformuleringen lyder da således: ”Hvad kendetegner Carl Moes ligtale på Harboøre i 1893, og hvorfor blev reaktionerne så voldsomme?”

Jeg vil starte med at gøre rede for den historiske baggrund – både ved at trække linjer til hele det 19. århundrede og derefter zoome ind på de aktuelle forhold på Harboøre. Dernæst redegøres for selve forløbet og herunder nogle af modreaktionerne. Herefter vil jeg efter en kildekritisk drøftelse analysere talen af Carl Moe, hvor jeg også vil fremhæve de forhold, som særligt satte skub i debatten. Efterfølgende vil jeg foretage en vurdering af Henrik Cavlings reportage som et udtryk for de kritiske reaktioner. Til sidst rundes af med en konklusion.

2 Historisk baggrund

2.1 Teologiske strømninger i det 19. århundrede²

Oplysningstidens rationalisme, som var brudt frem i 1700-tallet, fulgte også det danske kirkeliv med ind i det nye århundrede og var med sin vægt på fornuften over for den guddommelige åbenbaring med til at sætte dagsordenen. Skal man tegne nogle overordnede linjer for det 19. århundredes teologi – og i denne opgave bliver det ikke til mere end det – så rummer 1800-tallet groft sagt to forskellige svar på rationalismens udfordring: Det grundtvigske og det indremissionske.

På flere måder sås i århundredets begyndelse en begyndende reaktion på rationalismen og en tilbagevenden til en mere bibelsk kristendom. Det blev ikke mindst tydeligt gennem de gudelige vækkelser, som opstod flere steder i landet, hvor man samledes om en pietistisk præget forkyndelse.

¹ Koch 1898, 248

² Følgende er skrevet på baggrund af Lausten 2000, 206-262

Sideløbende med vækkelsernes frembrud reagerede også præsten Grundtvig mod rationalismen begyndende sin prøveprædiken: ”Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans hus?” De vakte mente i begyndelsen at finde en forbundsfælle i Grundtvig, men tilliden var ikke gengældt,³ og han begyndte også at udvikle sig i en anden retning. Frem for Bibelen tyede Grundtvig efterhånden til trosbekendelsen, kirken og sakramenterne som udtryk for sand kristendom over for rationalisterne, samtidig med han betonedede generel oplysning og uddannelse. Mod midten af århundredet tog den grundtvigske bevægelse fart, og ikke så få af de vakte sluttede sig til. Efter Grundtvigs død kom interne stridigheder dog for alvor frem i lyset, og ved slutningen af århundredet var det svært at tale om en samlet bevægelse. Den teologiske betydning for århundredet og helt frem til i dag er dog ikke til at overse! I midten af 1800-tallet stiftedes også en anden forening med et andet svar på rationalismens udfordringer, og som i højere grad kan ses som en forlængelse af de gudelige vækkelser: Indre Mission.

2.2 Indre Mission⁴

Indre Mission (IM) blev stiftet i 1861⁵ med udspring i vækkelserne og med at ønske om selv at ”vække” mennesker til omvendelse og bevidst tro. Fra begyndelsen var der tale om en bevægelse inden for folkekirken men med flittig brug af lægfolk. En central skikkelse helt fra stiftelsen og til sin død i 1901 var præsten Vilhelm Beck, som selv prædikede på stiftelsesmødet og siden var mangeårig formand. Han og foreningen kendetegnedes af en vækkende forkyndelse til omvendelse og nyt liv men også med et folkekirkeligt islæt i form af vægtlægning på sakramenterne og ønsket om samarbejde med lokale præster. Fra begyndelsen var også grundtvigiansk prægede præster og lægfolk med i bevægelsen, men sidst i 1860’erne blev det af flere grunde til et brud. Blandt årsagerne var en fastholdelse af omvendelsens nødvendighed over for en spirende tanke blandt flere grundtvigianere om muligheden for omvendelse efter døden. På trods af denne splid fortsatte Indre Mission sin vækst. Missionshuse blev bygget landet over, hvor de indremissionske ”samfund” mødtes til fællesskab og forkyndelse ved de mange rejsende missionærer (indtil 1890: ”kolportører”). I en tid hvor den religionskritiske kulturradikalisme – i hvilket miljø dagbladet Politiken senere blev oprettet – gik frem i København, og forskellige frikirkelige bevægelser ekspanderede mange steder, blev IM af mange set som muligheden for at bevare en kristendom på folkekirkens grund. I slutningen af århundredet bar Indre Missions arbejde frugt i form af nye vækkelser; bl.a. på Harboøre hvortil vi nu skal vende os.

³ Lindhardt 1978, 45

⁴ Følgende er skrevet med udgangspunkt i Larsen 2011, 9-217

⁵ Den første forening for ”Indre Mission” stiftedes i 1853, men grundet uoverensstemmelser valgte en del af gå med i en ny stiftelse.

2.3 Kirkelivet på Harboøre

Egentlig er det misvisende at give Indre Mission som sådan æren for vækkelsen på Harboøre. Der var et lille IM-samfund i sognet, men det var først, da Carl Moe blev sognepræst i 1877, at tingene tog fart. Det åndelige liv bar indtil da præg af ”en vis vækkelsestradition fra pietismens tid” med dertilhørende respekt for kirken og præsten.⁶ Lindhardt anfører, at områdets fiskere var berygtede for at være vilde og have tvivlsom moral med strandtyverier og druk til følge. Han skriver dog også selv, at det måske ikke var værre end andre steder,⁷ og efter drukneulykken diskuterede Harboøre-folk også offentligt, hvor slemt det egentlig stod til, før Moe blev præst.^{8 9} Alligevel er der ingen tvivl om, at noget skete, da Moe kom til sognet. Inden da var han ikke selv knyttet til Indre Mission, men efterhånden blev han præget af områdets IM-folk.¹⁰ Som forkynder beskriver Lindhardt ham som repræsentant for en ny IM-generation med en grovere polemik og en voksende ”helvedesforkyndelse”.¹¹ I hans prædikener var der tydelige kald til omvendelse, ligesom også skellet mellem troende (eller ”hellige”) og vantrø fyldte hos ham.¹² I 1881 kom så den skelsættende ”brændevinsprædiken,” hvor Moe fra prædikestolen tordnede mod ”brændevins-djævelen,” som efter hans mening hærgede i sognet. Kilderne betegner denne prædiken som den direkte årsag til en vækkelse; folk gik hjem og knuste brændevinsflaskerne, og flere sluttede sig løbende til ”de hellige” i sognet. Blandt konsekvenserne var både en social fremgang men også et øget skel mellem områdets troende og vantrø.¹³ I 1885 flyttede Moe til Skanderup, men fra Harboøre holdt man gladelig kontakten med ham. Derfor var det også naturligt at sende bud efter Moe, da den frygtelige ulykke indtraf i 1893, som vi nu skal se nærmere på.¹⁴

2.4 Ulykken og reaktionerne

Selvom man tidligere havde oplevet faren ved fiskeriet i Vesterhavet, overgik ulykken i 1893 langt, hvad man kunne huske. Natten til 21. november var fiskerne fra Harboøre taget på havet som almindeligvis, men i nattens løb blev de overrasket af en voldsom storm. I alt kæntrede 6 både i forsøget på at nå land, og selvom nogle få fra disse både blev reddet, så druknede hele 26 mand¹⁵ efterladende sig 20 enker og 77 børn.¹⁶ Det var naturligvis en tragedie for det fattige lokalsamfund, men også noget som gav genlyd landet over med blandt andet en stor pengeindsamling for de

⁶ Larsen 2011, 211-212; Moe 1926, 56

⁷ Lindhardt 1958b, 330

⁸ Se Lings 2019 155-157 over for 167-168

⁹ Bemærk: Lings har trykt stort set samtlige artikler fra Politiken og Lemvig Avis fra 1893, som omhandlede drukneulykken. Mange referencer i opgaven til Lings leder derfor videre til en sådan artikel

¹⁰ Vase 1994, 24-25

¹¹ Lindhardt 1978, 143

¹² Lindhardt 1958b, 331-334

¹³ Lindhardt 1958b, 330; Lindhardt 1978, 143

¹⁴ Larsen 2011, 212-213

¹⁵ I alt druknede 49 fiskere ved Vestkysten den nat. Vase 1994, 27

¹⁶ Vase 1994, 26-32; Lings 2019, 71-74

efterladte til følge.¹⁷ Derfor var det også kun naturligt, at pressen var til stede – også helt fra København - da begravelsen af de første 14 skulle foretages. Da der ikke var plads i kirken, fandt det hele sted på kirkegården, hvor flere tusinde var mødt op,¹⁸ og udover Harboøres egen præst, pastor Madsen, var også tidligere sognepræst Carl Moe indbudt til at tale.¹⁹ Og så brød stormen løs.

Moe tog i sin tale²⁰ udgangspunkt i ordene fra Joh 11,28: ”Mesteren er her og kalder på dig”. Først brugte han ordene til at tale om Jesu kærlighed til de efterladte. Men siden adresseredes ordene som et kald til omvendelse for de vantro blandt tilhørerne, og både det berømte ”skel” og fortabelsens mulighed blev italesat.²¹ Heriblandt lød dommen også, at der også blandt de døde var en del, som ”ikke havde noget liv i Jesus”.²² Lindhardt vurderer Moes ligtale til at være kraftig men dog ganske almindelig for Harboøre-boerne, idet der både var trøst til de troende og advarsel til de vantro.²³ Men prædikenens ordlyd var bestemt ikke hverdagskost for de københavnske journalister. Og i dagene og ugerne efter kunne man i de fleste danske medier læse hårde ord og krads kritik af de Indremissionske præster og Helvedesprædikanter – ifølge Lings med den naturalistisk prægede Politiken og rapporter Henrik Cavling som spydspids.²⁴ Nogle forsvarede dog også Moe, og i den efterfølgende debat blev striden hård og tonen barsk fra begge sider.²⁵

Som eksempel på fremstillingen af begivenhederne skal fremhæves Henrik Cavlings reportage fra begravelsen, som også vil blive inddraget i diskussionen.²⁶ Han beskriver medlevende scenerne fra kirkegården med de stakkels fiskere, hvis fattigdom og tragedie løbende understreges. Hævet over dem på en tribune står så både pastor Madsen og pastor Moe, mens fiskerne ”stod andægtige og hørte med bøjet Hoved Præstens strenge Ord” (s. 111 sp. 1 l. 5-7) – og Cavlings resume af Moes prædiken er da også præget af temmelig strenge ord! Undervejs bruger Cavling også malende vejrbeskrivelser til at understrege sin mening om Moes tale. Han skriver om, hvordan et nyt uvejr bryder løs og hagl og isstykker pisker mod ansigterne sammen med præstens rasen. Artiklen slutter af med at beskrive de fra prinsessen tilsendte blomsterne som eneste lyspunkt i ”Begravelsens mørke Uhygge,” (s. 111 sp. 1 l. 37) og reportagen er da et glimrende eksempel på både mediefremstillingen samt Cavlings egen opfattelse af Moes begravelsestale.

¹⁷ Vase 1994, 54

¹⁸ Politiken (Cavling) skriver 1500; Lemvig Avis skriver 3-4000. Lings 2019, 104+110

¹⁹ Lings 2019, 101-104

²⁰ Undervejs i opgaven bruges ”tale”, ”ligtale” og ”prædiken” synonymt

²¹ Lings 2019, 104-106. Se 3.1 for kildekritiske overvejelser

²² Larsen 2011, 213 linje 13-14

²³ Lindhardt 1978, 144

²⁴ Lings 2019, 8

²⁵ Lindhardt 1978, 144. Ang. debatten se fx Lings 2019, 192-197 og for større indblik: 54-187

²⁶ Lings 2019, 110-111

Sagen endte med en slags irettesættelse fra Biskop Balslev dog uden følger for Moes embede.²⁷ Men sagen fik også videre konsekvenser. Den voldsomme og i manges øjne fordrejede fremstilling i pressen førte til, at flere i Indre Mission udtrykte ønske om et dagblad med større forståelse for deres sag, og Kristeligt Dagblad blev få år senere stiftet i forlængelse heraf. Omtalen var da også med til at præge manges syn på IM og kan siges at danne grundlag for den ligeledes berømte roman ”Fiskerne” af Hans Kirk, som i sin skitsering af netop fattige, indremissionske fiskere fortsatte det i 1893 skitserede billede af livsfornægtende mørkemænd.²⁸ Debatten ændrede dog ikke i første omgang på de indre forhold i IM, hvor man følte stor sympati med Harboøre-menigheden, og helvedesforkyndelsen kun steg yderligere i intensitet.²⁹

3 Analyse af Moes prædiken

3.1 Kildekritik: Hvad er den rigtige Moe-prædiken?

Moes berømte og berygtede tale blev holdt uden manuskript. Når vi kommer til analysen, støder vi derfor ind i en ganske presserende udfordring, for det er slet ikke så nemt at finde ud af, hvad han egentlig sagde. Journalisterne på stedet har nemlig hver deres gengivelse, og selvom de indeholder samme hovedtræk, så varierer de både i detaljegrad og vægtlægning.³⁰ Dertil kommer, at mange medier viser en tendens i retning af at sætte Moe i et negativt lys, hvilket naturligvis mindsker troværdigheden. Dette underbygges af et interessant dagbogsnotat fra tilstedeværende Jens Peder Jensen, som fortæller om ”en Masse Referenter, hvoraf de fleste godt kunde have bleven Hjemme, - de skrev saadan i Bladende, at man var nær ved at tro, at det ikke var den samme Begravelse, man selv havde været med til.”³¹

Undervejs i debatten udgav Moe så selv en gengivelse af den holdte tale. Her melder sig dog to kildekritiske udfordringer: For det første er den gengivet efter hukommelsen med den dertil hørende usikkerhed. For det andet er den udgivet midt i debatten, hvor prædikenen allerede var stærkt kritiseret for dens hårde og fordømmende tone, og man kan let forestille sig, at det – bevidst eller ej – har påvirket Moes gengivelse.³² Efter denne udgivelse brød en ny diskussion ud, da Moe faktisk viste sig at have undladt to sætninger i prædikenen, herunder ordene om, at der blandt de døde var nogle, som ikke ejede liv i Jesus. Koch bemærker, at ”modet havde svigtet Moe”.³³ Lindhardt vurderer dog, at det

²⁷ Moe 1926, 95-99

²⁸ Larsen 2011, 213; Lings 2019, 215-222

²⁹ Lindhardt 1958a, 68

³⁰ Se fx forskellen i udgaven hos hhv. Lemvig Avis og Politiken: Lings 2019, 104-106 + 111. Vase citerer fra Lemvig Folkeblad, som igen skiller sig ud. Vase 1994, 39

³¹ Vase 1994, 39 fodnote 10 linje 9-12

³² Vase 1994, 39

³³ Koch 1898, 244 linje 7-8

ikke var en bevidst udeladelse, da påstandene for Moe var rene selvfølgheder.³⁴ Selv skriver Moe, at den omtalte sætning var en forglemmelse. Til gengæld indrømmer han senere at bevidst have ændret en anden sætning, fordi han følte, den var blevet misforstået.³⁵ Det er derfor klart, at ej heller Moes gengivelse er fuldt troværdig.

Men hvilken udgave bør da vælges til nærmere analyse? Fordelen ved at udvælge en af avisernes gengivelser er, at det var disse fremstillinger, folk reagerede på. Alligevel vælger jeg at analysere Moes egen udgivelse, som den stod i *Indre Missions Tidende* 31. december 1893,³⁶ med de forbehold, det medfører. Selvom Moe har indrømmet visse ændringer i den udgivne udgave, og man let kan forestille sig flere, så virker det alligevel mere troværdigt at gå til ophavsmanden selv. Desuden kan man så være sikker på, at det, Moe ender med at udgive, i hvert fald er ord fra hans egen hånd. Jeg vil dog i analysen gå ud fra, at Moes udgivne tale i det væsentlige stemmer overens med den faktisk afholdte, selvom det altså kan diskuteres.

3.2 Opbygning og form

Som tidligere nævnt tager prædikenen udgangspunkt i en sætning fra Joh 11,28, hvor Martha siger til sin søster Maria: ”Mesteren er her og kalder på dig.” Disse ord bruges også til at markere strukturen i prædikenen. Groft sagt består prædikenen nemlig af tre hoveddele, hvor Moe retter disse ord mod tre forskellige grupper: De troende, de vantro og de tilrejsende. Og udover at indlede talen så gentages ordene fra Joh 11,28 netop som en overgang til både anden og tredje hoveddel. Inden første hoveddel kan man også identificere en indledning, som består i en udlæggelse af bibelordet. Moe taler her om, hvordan ”Mesteren” (Jesus) både er mester over synden, døden, dommen og Djævelen, hvorefter udlægningen kulminerer i en præsentisk læsning: At denne mester ”er nu ogsaa her og kalder ad alle Eder, som her ere forsamlede” (s. 201 linje 4-5). Og så begynder Moe med at formidle dette kald til først de troende, dernæst til de vantro og til sidst tales om de tilrejsende. Prædikenen slutter af med at understrege en gennemgående pointe: Nemlig at Carl Moe ser drukneulykken som noget, Gud står bag, og som rummer et kald til områdets beboere.

I sin form er Moe ganske direkte. Det gælder for det første i måden, hvorpå han taler direkte til tilhørerne med ord som ”Eder,” ”I” og ”Du,” som siges både til troende og vantro. Når det gælder de tilrejsende i sidste hovedafsnit, omtales de dog i tredjeperson. Men den direkte form er også gældende i prædikenen som helhed. Der bruges ikke højtflyvende metaforer eller kringlede billeder, men sproget og talen er enkel og ligefrem. Det gør også Moes pointer så meget mere ”påtrængende” og har måske også været noget af det, journalisterne har stødt sig på. Men samtidig passer det også godt til de jævne

³⁴ Lindhardt 1958a, 68

³⁵ Moe 1926, 93-94

³⁶ Trykt hos Lings 2019, 200-203. Denne udgave og dermed også dennes sidetal vil danne grundlag for analysen

fiskere, som har været Moes målgruppe. Når der så benyttes billedsprog, er det umiddelbart forståeligt, som når han fx siger til den vantro, at han er ”blind som Muldvarpen for Sandheden” (s. 202 sp. 2 l. 8). Flere gange gør Moe også brug af gentagelser for at fremme sine pointer. Og sidst er det også værd at bemærke hans brug af modsætninger undervejs, som særligt bruges til at beskrive forskellen på de troende og de vantro. Modsætningen mellem mørke og lys og ”Fortabelsens Tilstand” over for ”et evigt Liv” (s. 202 sp. 2 l. 23-25) understreger skellet og har givetvis også været med til at forarge dem, der ikke har delt hans teologiske opfattelse.

3.3 Indhold og hensigt

Som grundvold for indholdet og som en rød tråd undervejs er Moes stormsikre tro på Guds almagt og forsyn, som for ham betyder, at Gud med nødvendighed også må stå bag den store ulykke. Derfor tolker han helt grundlæggende ulykken som det kald fra Gud, som løber fra bibelordet fra Joh 11 og lige frem til nutiden, men som også former sig forskelligt til hhv. de hellige og de vantro. De troende – som Jesus først og fremmest elsker – udfordres på, om de nu kan tro at ”Alt det, som er skeet i disse Dage, kommer fra Guds Kjærlighed” (s. 201 sp. 1 l. 15-17). Og så taler Moe om, at hvis deres tro har bærekraft, så kan de ligesom Martha i bibelfortællingen få lov til at ”se Guds Herlighed” (s. 201 sp. 1 l. 36). Guds herlighed betyder da både at erfare Guds omsorg men også at opleve, at Gud vil bruge netop denne prøvelse til at frembringe frugter hos de troende; herunder ydmyghed og tålmodighed. Moe viser i dette afsnit også sin medfølelse med de efterladte og peger på trøsten ved håbet om et evigt liv, som også beskrives som et aspekt af Guds herlighed. Derimod afviser han at tale om de dødes gode gerninger og egenskaber: ”De Døde kunne jo ikke høre det, det er, som vilde man gjøre Nar ad dem, de Levende have ingen Trøst af det, det er som en Spand koldt Vand over dem” (s. 202 sp. 1 l. 22-25.)

Når Moe så taler til de vantro, er det et anderledes kald fra Gud, han lægger røst til. Det er først værd at bemærke den selvfølgelighed, hvormed han trækker et skel gennem forsamlingen og nu taler til de ”Vantro, også dem blandt Eder, Enker og Slægtninge, og blandt alle Eder der er forsamlede” (s. 202 sp. 1 l. 34-36). Han siger så, at Jesus også elsker dem og ønsker, at netop denne dødsulykke kan blive anledning til at vække dem fra åndelig død til evigt liv. Beskrivelsen af den vantro er som tidligere antydning temmelig krads, når denne eksempelvis kaldes ”et Stykke Kjød uden Aand” og ”en Syndens Træl uden virkelig frihed” (s. 202 sp. 2 l. 13-15). Men Moe fremhæver også, at ”Herren vil ikke nogen Synders Død” (s. 202 sp. 2 l. 19-20). Og muligheden for at også de kan få lov til at se ”Guds herlighed”, kommer til at stå som målet med de hårde ord. Særligt lyder kaldet til dem, som under stormen gav Gud løfter om omvendelse, og som med stærke ord opfordres til at indfri løftet. Og Moe lægger heller ikke skjul på, at hvis omvendelsen ikke sker, så er det fortabelsen i Helvede, der er konsekvensen.

Til sidst i prædikenen drejer det sig så om de tilstedeværende, som er tilrejsende. Dem har Moe tilsyneladende ikke for store forhåbninger for, og han benytter dem mest til at danne modpol til Harboøre-folket som nogle, der ser det hele som et ”skuespil”: ”Lad dem nu det, om de ville; men lad os Andre betragte det, som det, det er, en Kaldelse fra Herren” (s. 203 sp. 2 l. 8-12). Udover en ”dem-og-os”-tanke understreges endnu engang Moes tolkning af ulykken, som kun kommer tydeligere frem i prædikenens afslutning, hvor han henviser til en tidligere drukneulykke og siger: ”Nu har Herren talet igjen paa samme Maade, kun endnu stærkere” (s. 203 sp. 2 l. 19-20.) Hensigten med prædikenen er da at formidle det kald fra Gud, som Moe tolker hele ulykken ud fra til hhv. de hellige og de vantro.

3.4 Hvorfor var reaktionerne så voldsomme?

Undervejs i analysen er allerede antydnet noget, og jeg vil nu kort samle op på elementer i selve prædikenen, som kunne være årsag til de voldsomme reaktioner, som talen afstedkom. Først skal nævnes skellet mellem troende og vantro, som Moe så stærkt betoner. Og ikke nok med, at han nævner disse to grupper i overordnede termer, men han siger direkte, at der blandt tilhørerne er nogle, som hører til den sidste gruppe – og det opfattes naturligvis nemt som fordømmende. Især har det selvfølgelig gjort indtryk, at han sagde, at der blandt de døde også var vantro, men jf. 3.1 er disse ord ikke med i den udgivne udgave. Dertil kommer også Moes tale om dom og Helvede, som de tilrejsende også har fundet anstødeligt. I hvert fald ironiserer Politiken senere over, at mange af Pastor Moes djævle er forsvundet i hans egen udgave af prædikenen.³⁷ At Moe heller ikke vil bruge tid på at rose de døde men i stedet taler om tilhørernes omvendelse, må også have fremkaldt reaktioner. Lings overvejer imidlertid, om ikke det største skel i virkeligheden har været mellem København og Harboøre, og om de naturalistisk prægede journalister fra København overhovedet har haft forudsætning for en reel forståelse.³⁸ Lindhardt fremfører også en lignende tanker,³⁹ og det er nok rimeligt at antage, at reaktionernes voldsomhed også til dels har sin grund i vidt forskellige verdensopfattelser.

4 Vurdering: Ramte Cavling plet?

Om først journalisterne og siden mange andre røster havde ret i deres fordømmelse af Moe og hans ligtale er jo et subjektivt spørgsmål. Men det kan være interessant at undersøge, om fremstillingerne af Moe overordnet set er troværdige. Jeg vil nu zoome ind og undersøge Cavlings reportage⁴⁰ fra begravelsen, som blev bragt i Politiken den efterfølgende dag, og foretage en vurdering af, i hvor høj grad hans beskrivelse egentlig ramte plet. Ligesom i analysen må vi her – for at kunne sammenligne -

³⁷ Lings 2019, 160-161

³⁸ Lings 2019, 20-22

³⁹ Lindhardt 2011

⁴⁰ Lings 2019, 110-111

tage udgangspunkt i, at Moes egen udgivelse af talen i det væsentligste er troværdig, selvom dette kan diskuteres.

Selvom der også bruges god tid på beskrivelser af hele scenen, så er højdepunktet i Cavlings artikel først pastor Madsens og siden pastor Moes taler, som gengives i ret komprimeret form. Der er flere ting i Moes prædiken, som stemmer ganske fint overens med den udgivne udgave. I begyndelsen understreges, at Jesus alene kan frelse, hvilket også er stærkt fremtrædende i udgivelsen. Ligeledes gengiver Cavling fint den hårde beskrivelse af de vantro og skellet mellem dem og de hellige, som jo også er et gennemgående træk ved Moes udgivelse. Imidlertid er der også et par ting, som skiller sig væsentligt ud.

Læser man gennem Cavlings resumé, så lyder der intetsteds et kald til de vantro om at omvende sig. Det fremstilles kun negativt, hvordan de vantro ikke har sluppet deres synd, og hvordan de, der har aflagt Gud et løfte, som de ikke holder, ”vandrer lige ind i Helvede” (s. 111 sp. 1 l. 22-23). Og i de sidste linjer bliver det så helt tydeligt, hvordan Cavling tolker Moes udlægning af drukneulykken: ”Sidst jeg var her, begrov jeg Drukne, Gud straffede Eder da, men han har nu en Gang besøgt Eder, fordi de vantro levede i Synd og Løgn.” Det er sandt, at Moe tolkede ulykken som noget, Gud stod bag. Men i Cavlings fremstilling er ulykken alene kommet som en straf. Og årsagen gives utvetydigt: De vantro lever i synd og løgn. Men selvom det kan siges at være et aspekt af Moes tale, så er der en grundtone, som Cavling slet ikke har fået med. Moe opfatter nemlig ikke ulykken først og fremmest som en straf men som et kald. Og gennem hele hans prædiken fremstilles ønsket om, at denne ulykke – som ganske vist er fra Gud – netop derfor må fremkalde en reaktion fra både de hellige og de vantro. Derfor mangler også den positive mulighed for forandring i de vantros situation, som driver Moes prædiken, men som Cavling slet ikke får med.

Man kan overveje, om også dette bunder i virkelighedsforståelsen. For en mand som Moe, for hvem både Gud og Djævel samt himmel og helvede var levende realiteter, gav det fin mening, at en voldsom drukneulykke kunne bruges af Gud som instrument for at undgå noget endnu værre: Nemlig evig fortabelse. For Cavling derimod, som næppe har opereret med samme kategorier, var det vanskeligt at se, at en så forfærdelig ulykke kunne være udtryk for andet end en straf, hvis det blev påstået, at den var sendt af Gud. Ud fra hans verdensbillede måtte det derfor være ”forfærdelige Ord,” når Moe satte skel og talte om dom og fortabelse.

Yderligere en ting skal indgå i vurderingen af Cavlings reportage. Som nævnt i redegørelsen bruger han livligt vejret til at understrege den uhyggelige stemning og forfærdelige tale, der falder sammen med hagl, is og storm. Lings har imidlertid en interessant passage, hvor han overbevisende argumenterer for, at Cavling simpelthen har opdigtet disse vejrforhold til lejligheden. Lings underbygger blandt andet påstanden med data fra DMI om, at der den pågældende dag skulle have

været næsten vindstille, mens ingen nedbør er noteret. Ligeledes skulle det være usandsynligt, at der fandtes vejrhaner i Harboøre på dette tidspunkt, selvom Cavling ellers beskriver, hvordan de hvinede i stormen.⁴¹ Dette er selvfølgelig med til at sænke Cavlings troværdighed, og man aner en tendens til at fremstille Moe og begravelsen mere negativt, end tilfældet var.

Selvom Cavling rammer flere dele af Moes prædiken rigtigt, så tegner han altså alligevel et noget mørkere billede af en tale, hvor drukneulykken grundlæggende tolkes som en straf. Dette står i kontrast til den udgivne udgave, som bestemt rummer ”mørke” sider men også et positivt kald til omvendelse. Derudover krydrer Cavling fremstillingen med vejrforhold, som ser ud til at være fremstillet til lejligheden, hvilket ikke øger hans troværdighed. Hvis Cavlings reportage derfor kan tages som en mere generelt udtryk for fremstillingen af Moes ligtale, så må vurderingen være, at på trods af flere rigtigheder, så males billedet noget mørkere end nødvendigt.

5 Konklusion

Carl Moe var på flere måder en klassisk indremissionspræst, som i sin forkyndelse vægtlagde skellet mellem hellige og vantrø, kaldte til omvendelse og italesætte fortabelsens mulighed. Denne forkyndelse havde rødder tilbage i vækkelserne, hvoraf IM var opstået som reaktion på 1800-tallets rationalisme, og den prægede også Moes tid som præst på Harboøre. Da han ved den frygtelige ulykke i 1893, hvor 26 fiskere druknede, blev indbudt til at holde ligtale, var de samme temaer også til stede i talen. Det var nok ikke mere skarpt, end man var vant til i området, men for de mange tilreisende journalister var det temmelig hård kost. Det afspejlede sig først i reportagerne fra begravelsen, og siden blev det til en større strid i mediernes, hvor mange fordømte dommedagsprædikanten fra det mørke Jylland.

Man kan sige, at reaktionerne blev voldsomme, fordi prædikenen var det – og der lød da også hårde ord fra Moes mund om vantrø blandt både levende og døde tilhørere. Men journalisterne var også med til at tegne et unødigt mørkt billede af en verden, de havde svært ved at forstå. Dette kommer til udtryk i Cavlings reportage, hvor han tolker Moes prædiken som en tale om straf over de vantrø, mens Moe selv derimod opfattede ulykken som et kald fra Gud til både vantrø og troende. Cavling krydrer også fremstillingen med en vejrbeskrivelse, som nok mere var en storm i et glas vand. Men talen var også hård og stormfuld og gav vind i sejlene til en længere og stridfuld debat, som også har påvirket synet på Indre Mission helt frem til i dag.

⁴¹ Lings 2019, 212-213. Se også Lyng 2018

6 Bibliografi

- Koch, L. 1898. *Fra grundtvigianismens og den indre missions tid 1848-1898*. København: universitetsboghandler G. E. C. Gad. s. 243-249
- Larsen, Kurt E. 2011. *En bevægelse i bevægelse: Indre Mission i Danmark 1861-2011*. Fredericia: Lohse. s. 9-217
- Lausten, Martin Schwarz. 2000. *Danmarks kirkehistorie*. København: Gyldendal. s. 206-262
- Lindhardt, Poul Georg. 1958a. *Helvedesstrategi*. Kultur og kultus bind 2. Skjern: Credo. s. 40-72
- . 1958b. "Tiden 1849-1901". I *Den danske kirkes historie bind 7*. København: Gyldendalske boghandel nordisk forlag. s. 330-336
- . 1978. *Vækkelse og kirkelige retninger*. Århus: Forlaget Aros. s. 45-51; 143-148
- . 2011. "Carl Moe". I *Dansk Biografisk Leksikon* på lex.dk. https://biografiskleksikon.lex.dk/Carl_Moe. Set d. 08/05/2021. (2 sider)
- Lings, Jens Kristian. 2019. *Himmel og hav og Harboør: drukneulykken 1893*. Fredericia: Lohse. s. 7-222
- Moe, Carl. 1926. *Oplevelser. En fortælling fra det virkelige liv*. København: O. Lohse. s. 46-99
- Lyng, Jens From. 2018. "Sandheden om Harboøre druknede i en ideologisk kamp mellem København og Vestjylland". I *Kristeligt Dagblad*, 15. november. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/sandheden-om-harboore-drukne-i-ideologisk-kamp>. Set d. 08/05/2021. (4 sider)
- Vase, Niels Jørgen R. 1994. *En afkrog af landet?: omkring Harboøre-ulykken 1893*. Vejle: VAC. s. 7-55

I alt: 651 sider.